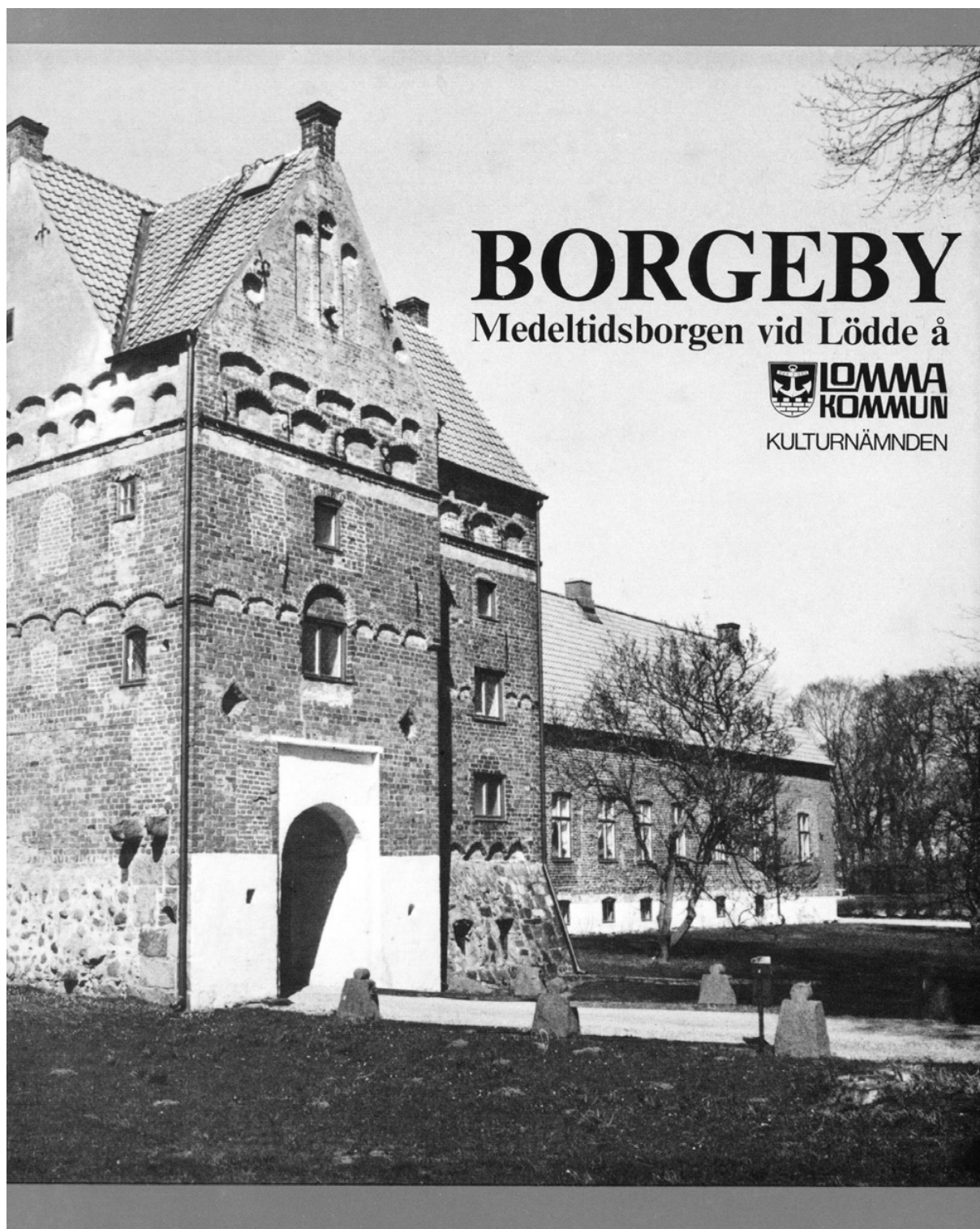

BORGEBY I SKÅNE

Medeltidsborgen vid Lödde å

En sammanställning av Sven Rosborns publicerade
skrifter i ämnet.
Malmö 2013.

Med år 2013 uppdaterat innehåll i notform.

Bekostad av Kulturnämnden i Lomma samt med medel ur
Hanna och Ernst Norlinds stiftelse.
Text och bilder: Sven Rosborn.
Malmö 1986.

Redan under 1800-talet omtalades i tryck märkliga "hemliga underjordiska gångar" på Borgeby. Vid utgrävningen år 1984 påträffades en murad gång från 1500-talet. Gången ligger drygt en meter under markytan och den är minst 15 meter lång. Vid utgrävningen frilades endast mynningsdelen. Fortfarande vet man inte var gången slutar.

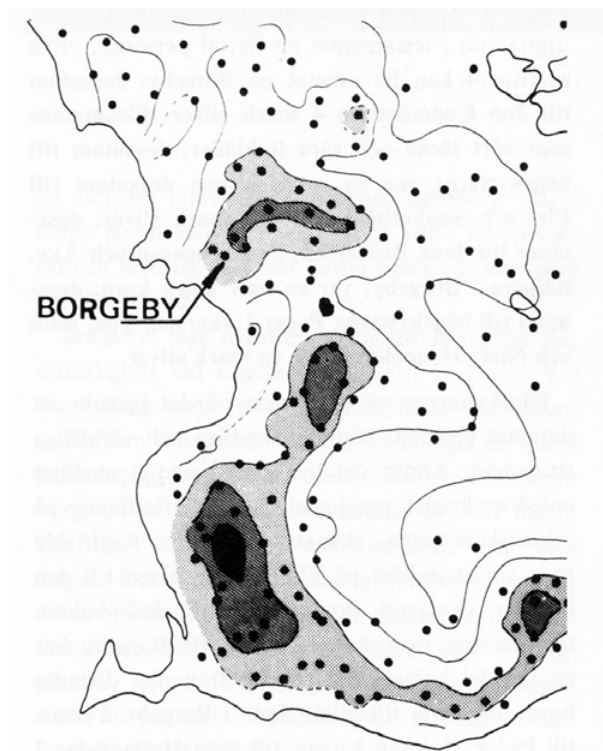
Ärkebiskoparnas borg och by

Borgeby slott ligger naturskönt högt över Löddeås breda vattenfåra. Från borgplatån har man en vidsträckt utsikt över den bördiga dalgången på andra sidan ån. I nordväst ligger Löddeköpings nuvarande kyrka, här i väster går också bron över ån. I forna tider har situationen troligtvis varit något annorlunda. Landsvägen söderifrån har nått fram till ån strax väster om borgplatån. För att komma över vattendraget har man varit tvungen att anlita en pråm. Landsvägen har så fortsatt vidare norrut öster om den nuvarande Löddeköpinge by. Drygt trehundra meter öster om kyrkan har man under 1970 talet grävt fram tusentalet kristna gravar; spår efter den första kristna församlingen i Löddeköpinge. Träkyrkan har således legat invid den gamla landsvägen. Ett påträffat mynt visar att träkyrkan varit i bruk åtminstone fram till året 1085.

Av kyrkotäthetskartan framgår det att Borgeby ligger mycket strategiskt; uppströms har nämligen Löddeå runnit genom ett mycket tätbefolkat och rikt område. Det kan antagas att kungen redan under 1000-talet ägt borgen med tillhörande by. Det har kanske t.o.m. funnits en kunglig myntsmedja på Borgeby. Två mynttyper, en från Sven Estridsens tid (1047-1076) och en från Knut den heliges epok (1080-1086), kan

eventuellt vara präglade på Borgeby. Vid grävning på borggården har också påträffats en myntvåg från 1000-talet. En liknande våg har dessutom hittats i Borgeby by. Redan under tidig medeltid bör emellertid kungen ha donerat Borgebygodset till ärkebiskopen i Lund. Det är inte otroligt att tänka sig gåvan i samband med ärkestiftets inrättande år 1104. Kungen och kyrkan gick vid denna tid hand i hand. Genom att skänka en del kungaegendomar, möjliggjordes existensen för bl.a. de högre präster som skulle tjäna i Lunds domkyrka.

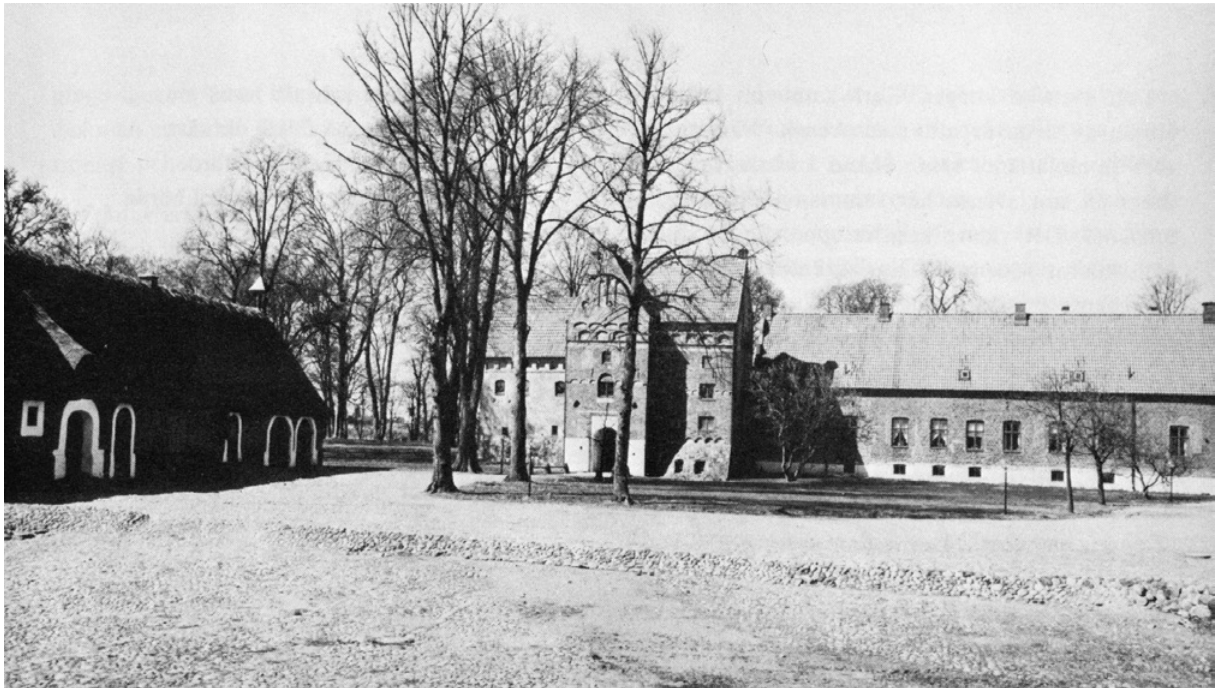
Den 16 maj 1334 avled den rike ärkebiskopen av Lund, herr Karl, med det märkliga öknamnet den röde. En vecka före sin död dikterade den levnads-trötte kyrkomannen sitt testamente. Ärkebiskopen hade en stor privat rikedom, dels i form av silver, dels i form av egendomar, djur och värdefulla småsaker. I testamentet uppräknas bl.a. en mängd hästar, varav många i otämligt skick. De senare fanns på ärkebiskopens gårdar Flyinge, Glumstorp, Särslöv och Svartestad, men hästar fanns vid denna tid även på Borgeby. Ärkebiskopens stallknektar fick nämligen mottaga var sin häst från just denna gård. Borgeby, tillsammans med övriga storgårdar under ärkestiftet, har således redan vid denna tid bedrivit hästuppfödning i troligtvis stor skala.

Karta utvisande den medeltida kyrkotätheten i sydvästra Skåne. Sven Rosborn 1981.

Från Borgeby hämtades vid denna tid var sin "plag" till Karls tjänare Jens och Niels. Därefter uppräknas i testamentet ett flertal personer, vilka eventuellt kan ha arbetat på Borgeby: "dessutom till Jon Gudmundsen 4 mark silver tillsammans med vårt täcke och våra linkläder; dessutom till bågskyttarna var en mark silver; dessutom till Pirt och Snukerhänke var en mark silver; dessutom till Jens Brodersen, Jens Tagesen och Åke, tidigare i Borgeby, var en halv mark korn; dessutom till bågskyttarna Peder Unkersen, Tue, Bent och Niels Hennekesen var en mark silver."

Bågskyttarnas närvaro visar på det faktum att dåtidens biskopar både var andliga och världsliga stridsmän. Andra detaljer i testamentet avslöjar också en krigisk verklighet. Till sin efterföljare på ärkebiskopsstolen skänkte nämligen Karl den röde sin "stridshäst" på Flyinge. Närheten till den lantliga vardagen skymtar dock också bakom testamentets nedpräntade rader. På Borgeby har en hel del bofasta fått smulor från den döendes bord: "dessutom till Niels Jyde i Borgeby 2 oxar, till Peder Mojesen 2 oxar, till Jens Hallandsfar 2 oxar, till Mogens Gardner 2 kor, till Birk och Tore Havresäcks vardera 1 ko och till Ebbe fiskare 1 ox."

Borgebybyggelsen från ladugårdarna i söder.

Borgeby låg vid en under speciellt medeltiden viktig samfärdselknut. Här mötte vattenvägen den viktiga landsvägen från Helsingborg - Landskrona ned mot Lund. Uppe på ravinkanten, högt över Löddeå, har borgen helt behärskat färje och pråmstället över ån. I skuggan från de mäktiga tegelmurarna har pråmkarlar i århundraden stakat sig fram i sitt anletes svett. På ängarna på motsatta stranden, på Löddeköpinge bys marker, har troligtvis redan tidigt uppförts en mindre befästning för skydd av pråmens ankoringsplats. I en beskrivning från 1500-talet omtalas här en havrejord vid namn "Lilleborg". Namnet "Lilleborgsängen" finnes inlagt på en karta från åren 1836-1838 med tillägget "Gammal förskansning". I dag är vallarna helt utplöjda, men på Brunius tid under 1800-talet var skansen fullt synlig. Brunius omnämner dessutom att den lokala traditionen utpekade skansen som en av den svenske kungen Karl Knutsson använd befästning när han stormade Borgeby år 1452.

Under 15-1600-talen möter vi uppgifter på att Borgeby och Löddeköpinge, trots att Löddeå skiljde de båda byarna åt, låg som en och samma herrgårds-egendom. Detta förhållande kan ledas tillbaka till året 1378, närmare bestämt till den 24 november. Denna dag, dagen före jungfru sankta Katarinas dag, satt ärkebiskop Niels på sin borg Hammershus på Bornholm och strålade av givmildhet. Han skänkte då till ärkebiskopsbordet i Lund "allt vårt gods i Löddeköpinge som vi i sin tid med köp med rätta och lagligt har erhållit av en herr Peder Nielsen, kallad Kyrning, riddare, och av en Peder Spaldener, väpnare, och dessutom av nunneklostret i Lund, med alla dess rättigheter..."

Den 3 februari 1379 författade så ärkebiskop Niels sitt testamente. Häri upptogs återigen Löddeköpinge-gåvan samt en precisering på vad den årliga avkastningen skulle gå till. De framtida ärkebiskoparna skulle dela ut pengar till de präster som läste mässan i domkyrkans kor, men också till de fattiga och till peblingarna, skobarnen. Det som eventuellt blev över skulle gå till mässorna nere vid domkyrkans lekman-naaltare och till klockorna i tornet.

Då Borgeby vid denna tid redan låg under ärkebiskopsbordet har det varit naturligt att koppla samman dessa två stora egendomar under en gemensam herrgård. Intressant är konstaterandet att Löddeköpinge helt ägts av adelsmän på 1300-talet. Att nunneklostret haft egendom i byn kan nämligen med stor sannolikhet förklaras av en tidigare gjord adelsdonation. Lilleborg får i detta perspektivet en intressant roll. Är kanske borgen identisk med den forna riddarens sätesgård i Löddeköpinge?

Borgebys läge invid en viktig samfärdselled har naturligtvis vid krigiska tider varit av ondo. Vid utgrävning inne på borggårdsplatån har djupt under den nuvarande marknivån frilagts ett tjockt brandlager. Den katastrofala branden har härjat borgen före 1200-talet och kännes ej i det magra skriftliga källmaterial som bevarats till våra dagar. Det sotiga och svarta jordlagret vittnar dock om en krigisk händelse, för alltid invävd i historiens dimtöcken. Lite högre upp i borgplatåns djupa kulturlager, d.v.s. avfallslager, stöter vi på nästa brandhorisont. Nu har vi nått fram till året 1452!

Den svenske kungen Karl Knutsson beslöt i början av detta år att, med svensk "vänlighet", göra en omfattande resa i Skåne. I februari månad drogs en stor svensk här samman i Markaryd i Småland. Det vidare krigsförloppet finnes utförligt skildrat i den s.k. Karlskrönikan. Här står nedtecknat att riksråden manade kungen att vänta med framryckningen, en bön som dock förklingade ohörd:

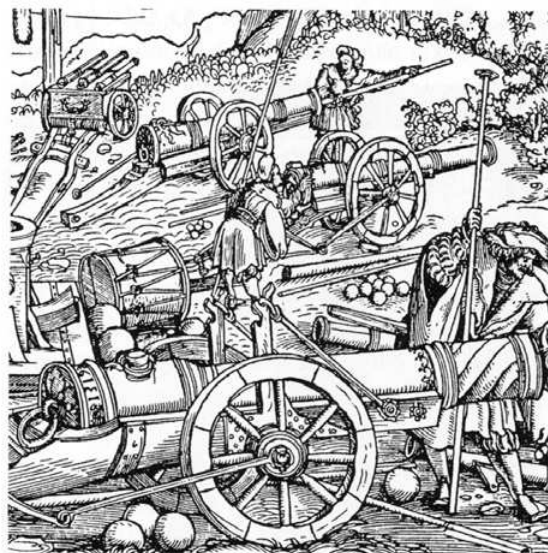
"Men kungen svarade: Oklokt är att låta det egna landet lida.
Bättre att samlas på fientlig grund
än att låta vår allmoge slita en hund."

Karl Knutsson uppgjorde så en marschordning för hären. Ordning och reda var viktigt nu när Skåne skulle brännas:

"Skidrännarna främst och efter i fjäten
med Örjans bild deras rännebanér.
Så skyttebanéret; där blickade ner
Helge Eriks och Olofs beläten."

Med hundrafemtio man till häst,
kom kungen sedan, så följde därefter
tjugo slädar, som kärrehössor förde,
med pulver och stenar, som därtill hörde.
Därefter kungens huvudbanér,
där jungfru Maria från duken ler,
med strålgans kring ämnet
och barnet i fångst;
av tjugotre led var det föregånget.

Den duken var kostelig utan flärd
och som de andra mång nobel värd,
och syntes liver slätten vida.
Tre kronor saknades ingens tans,
på något banér, evad där fanns.

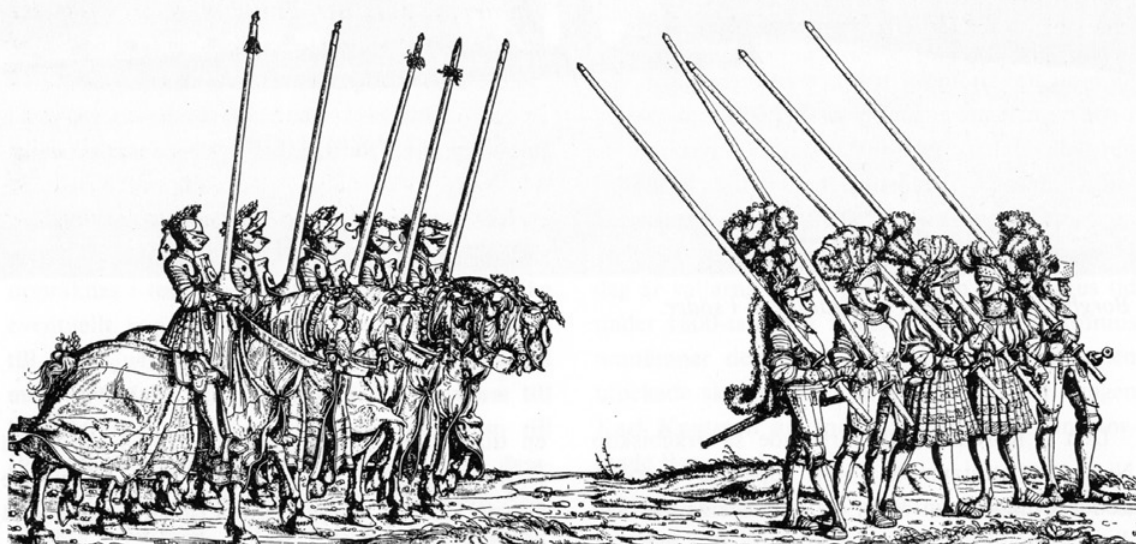

Redan i början av 1500 talet hade kanoner blivit stora och otympliga. Kopparstick av Hans Burgkmair 1519.

Bakom dem och på varje sida,
sågs riddare och svenner rida."

Efter denna magnifika kraftuppställning följde svenska borgare och bondsoldater i stor mängd. En del av bönderna bar harnesk och många var till häst. Deras dalapilar var fruktade, slagkraften "gingo igenom både häst och man". Hären avslutades med ett bakre försvar bestående av tvåhundra riddare och svenner.

Från Herrevadskloster gick man mot Helsingborg som brändes ned i grund. Från den själländska sidan har den danske kungen kunnat se sin stad gå upp i lågor, en regent som var totalt handlingsförlamad. Isläget i Öresund omöjliggjorde nämligen en överskeppning av den danska arméen. Landskrona stod i tur för svenskarna, men här räddade sig borgarna från

härjning genom utbetalandet av en stor lösensumma. I tre dagar låg Karl Knutsson stilla i Landskrona:

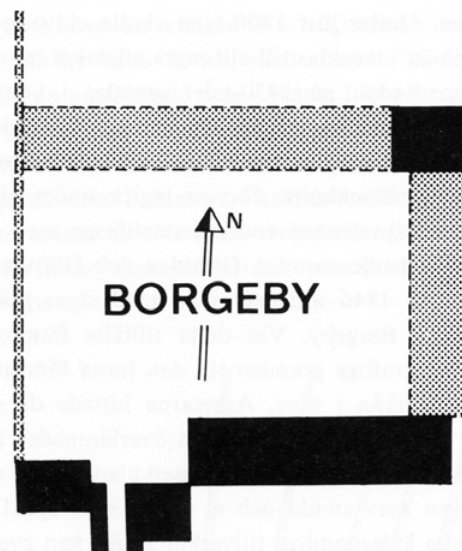
”Dit lät han ärkebiskopen kalla,
med andra skåningar landet kring,
men kallelsen ledde till ingenting;
De höllo fast vid Kristian alla.
Då drog han till Borgeby biskopsgård,
som nu fick röna en hämnd så hård,
att husen stod i eld och flamma,
när nästa dag han drog från densamma.
Sammalunda gick det med staden Lund,
som nära nog brändes ned i grund.”

Karl Knutsson lyckades dock inte härja domkyrkoborgen, d.v.s. området runt domkyrkan. I den s.k. ”Ärkebiskopskrönikan” läser vi: ”Karl Knutsson anföll Lund den 16 februari och brände en stor del därav, men ärkebiskop Tuve med sina tjänare och andra anhängare försvarade med väpnad hand manligen domkyrkan och den ärkebiskopliga borgen.”

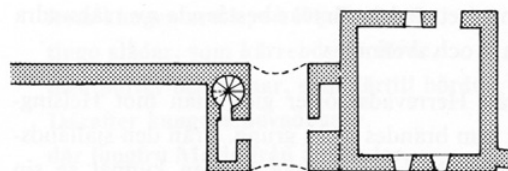
Den svenska hären drog sig i stället mot Uppåkra och Dalby, där en skånsk bondehär massakrerades. Över Åhus och Göinge tågade sedan en nöjd kung hem. Det svenska besöket var över för denna gången.

I sin här förde Karl Knutsson tjugo slädar med kärebössor, pulver (krut) och stenar. Detta är första gången som vi har kunskap om fältartilleri i Skåne. Under just 1400-talet skulle eldvapnen komma att utvecklas till allt mera effektiva mordverktyg. Redan på 1430-talet omtalas i Stockholm inköp av byssekrut och år 1471 hade den danske kungen en stor stenbössor vid namn ”Store Moysan”. I Stockholms försvar ingick under början av 1500-talet två enorma stenbössor med de skräckinjagande namnen ”Djävulen” och ”Djävulens moder”. År 1846 arbetade man med stora grävningar på Borgeby. Vid detta tillfälle framtogs bl.a. den kraftiga grunden till den forna försvarsmuren mot ån i norr. Arbetarna hittade då ett flertal kanonkulor, av vilka en överlämnades till Lunds historiska museum. Museikulan visade sig nämligen vara smidd och ej gjuten som brukligt är. Detta ålderdomliga tillverkningssätt kan eventuellt sätta kulan i samband med beskjutningen år 1452.

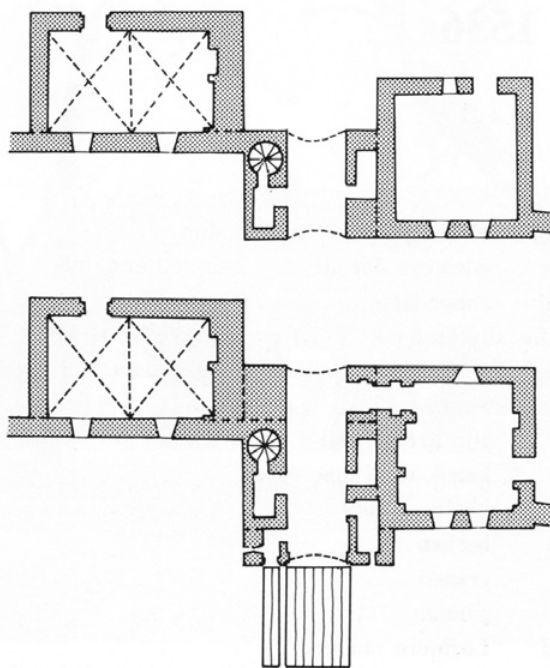
På planritningen är markerat Borgebys nutida bebyggelse samt de byggnader som finnes medtagna på en teckning från 1680. Av äldre byggnader bör också nämnas stall och ekonomilängorna söder om slotet och kyrkan öster om bebyggelsen. Borgebys i dag äldsta hus är porthuset. Egentligen består denna byggnad av ett flertal huskroppar, vilka under årens lopp tillfogats en ursprunglig, i planform kvadratisk tornbyggnad. De olika byggnadsskedena för porthu-

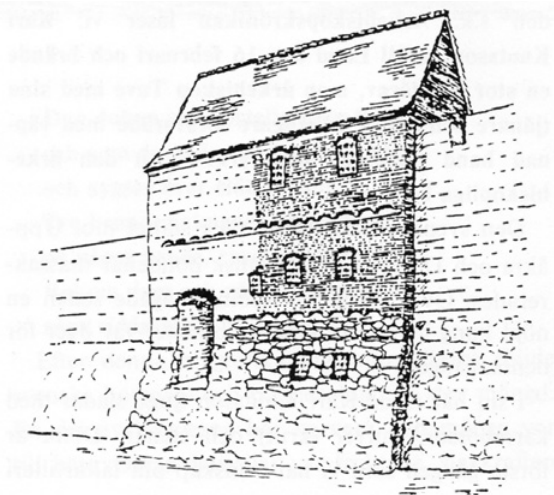
Plan över borggårdsbebyggelsen. Streckade linjer visar på nu försvunna murar och byggnader.

Porthuset under skede 1.

Porthuset under skede 2 (överst) och skede 3 (nederst). Samtliga rekonstruktioner av Sven Rosborn 1984.

Porthusets södra fasad under skede 1 och 2.

set framgår av de här återgivna planritningarna. Till den kvadratiska byggnaden har först fogats en mindre portbyggnad i minst två våningar med källare. Genom en invändig vindeltrappa har man nått de olika våningsplanen. Vindeltrappan finnes ännu kvar från källaren, förbi bottenvåningsplanet och vidare halvvägs upp till andra våningen. Trappan har en gång börjat invid ett källarrum under själva slottsporten. I dag är detta rum helt igenfyllt, men delar av dörröppningens valvbåge är synlig. Med lite gymnastiska rörelser kan man kika en liten bit in i "det dolda rummet". Vad för historiska hemligheter ruvar här inne?

Som framgår av perspektivteckningen på nästa sida har porthuset fått en enhetlig fasad åt söder i samband med sammanslagningen av de två byggnadskropparna. Eftersom vallgravens vattenyta legat djupt under den nuvarande marknivån, har byggnaden närmast haft ett tornliknande utseende. I de östra och västra gavelmurarna har dessutom anslutit försvarsmurar av tegel, varav åtminstone den östra varit drygt tio meter hög och ca en meter bred. Spåren efter denna imponerande mur kan i dag fortfarande ses i porthusets östra gavel.

Nästa skede i porthusets historia har inträffat efter svenskarnas härjning år 1452. Vid återuppbyggandet har man bl.a. på insidan av försvarsmuren väster om porthuset uppfört en ny sten- och tegelbyggnad i två våningar. I bottenvåningen använde sig murarna av stora kvaderstenar, vilka måste ha hämtats från en äldre stenbyggnad på Borgeby. En återanvänd hörnsten med bågprofilering visar att denna rivna stenbyggnad haft rätvinkliga hörn. Det nya husets bottenvåning har bestått av ett enda rum, övertäckt av två kryssvalv. I den östra muren finns två väggnischer, en större i söder och en mindre i norr. Då det är just

denna byggnad som i en beskrivning från år 1682 omtalas som "Kyrkan" är det ingen tvekan om att vi här står inför ärkebiskopens forna kapell.

Någon gång under 1500-talets första hälft har man byggt på porthuset ytterligare. Ut mot borggården har det skapats en enhetlig fasad samtidigt som man i fasaden mot vallgraven låtit själva portpartiet skjuta fram något. I denna utskjutande portdel ser man än i dag nischerna till de två vindbryggorna över vallgraven, den breda dagbryggan och den smalare nattbryggan. Det är troligt att ombyggnadsarbetena på 1500-talet ska sättas i samband med en brandkatastrof. Spår efter en sådan har nämligen påträffats vid utgrävning på borggården. Efter branden har de övre delarna av både porthuset och kyrkan ommurats i en för det tidiga 1500-talet mycket tidstypisk stil. Om man ska knyta branden till någon krigshändelse, ligger det nära att tänka på bondeupproret i Skåne år 1525. Adel och herremän fick då i hast fly från sina herresäten in i städerna; sätesgårdar som i många fall blev lågornas byte under de druckna och vilda bondehoparnas skrik och hurrarop.

Romansk skulptur, sekundärt inmurad i Börjes torn.

Borgeby år 1536

På Rigsarkivet i Köpenhamn förvaras tonvis av gamla handlingar; arkivalier som så gott det nu låter sig göras kan avslöja en dåtida verklighet utan några större omskrivningar eller skönmålningar. Tankarna går till räkenskaper och inventarielistor; historiska fragment som i all sin torrhet speglar livet för länge sedan. En sådan inventarielista över Borgeby finnes bevarad från året 1536. "Grevefejdens" blodiga danska treåriga inbördeskrig var förbi, katolicismen hade skjutits i sank och kungen hade tagit över merparten av kyrkans väldiga egendomar, däribland ärkebiskopens Borgeby.

Inventarieskrivaren på Borgeby har uppenbart varit av tysk härkomst, eftersom registreringen har skett på plattyska. Först uppräknas herrgårdens, djurbesättning:

Borgeby garde

som ersten

xlvi	koye	46 kor
xix	osten	19 oxar
iiij	junge oster	4 unga oxar
ij	Bullen	2 tjurar
xvii	Junge osten, ein	18 unga oxar, ett
	Jar alt	år gamla
xv	kalfer	15 kalvar
Lij	Schay	52 får
xxxvj	Lammer	36 lamm
xl	Schwijn klein	40 svin, små
	und grot	och stora
iiij	wagen perde	4 vagnhästar
j	Stodt perdt	1 sto
v	fallen	5 föl

viiij	Muder perde	8 ston
ij	falen eyen Jar alt	2 föl, ett år gamla
vij	Junge falen	7 unga föl

Efter djurbeståndet följer en uppräknings av köksredskap. Vi låter här läsaren själv gissa vad för redskap som åsyftas:

jv	eijn Brew ketell
j	ketell, van j tune waten
j	bijings ketell
j	becken
j	grapen
j	pannue
iiij	Luchtern van iern
ij	Luchtern van Copper
iiij	bylln
j	Jern stang

ij	Spaden
ij	weuern
iiij	ploch meste
ij	Jern darmen haxell medn fuit

Sängkammarutstyret följer härnäst:

xx	bede	20 sängar
viiij	hopt polen	8 huvudkuddar
iiij	par Laken	4 par lakan
xij	bedder deken	12 bäddöverkast
v	Secke	5 säckar

Slutligen uppräknas befintligt matförråd:

v	Syde Speck	5 sidor fläsk
i	koe	1 ko
vj	Schap	6 får
j	tunne botter	1 tunna smör
j	tunne kes	1 tunna ost
ij	pundt Mell	2 pund mjöl
i	pundt Roggen	1 pund råg
ij	pundt Molt	2 pund malt
!j	kijuen	2 kor (?)
4	Last tunner	2 läster tunnor
i	tijnne kannue	1 tennkanna
i	handt doke	1 handduk
ij	olde tafell Laken	2 gamla bordslakan

Efter denna uppräknings följer i listan en kort rubrik: "Detta efterföljande register är funnet på biskopsgården i Lund av mäster Torben" samt en längre och utförligare beskrivning av olika rum och deras lösöre. Trots att denna förteckning återfinnes under huvudrubriken Borgeby har den tyvärr inget med slottet att göra. Registreringen åsyftar i stället ärkebiskopens "Lundagård" invid domkyrkan.

Borgebylistan av år 1536 ger trots allt en intressant inblick i 1500-talets lantliga vardag vid en större herrgård. Man måste dock ha i åtanke att tre års blodigt bondekrig rimligtvis måste ha satt djupa spår i gårdens välstånd. Både lösöret och matförrådet verkar vara hårt åtgånget. Jämfört med fölens antal i förhållande till fullvuxna hästar verkar djurbesättningen ge en skev bild av verkligheten i fredstid. I krigstider är det emellertid naturligt att beståndet av vuxna hästar minskat kraftigt. Ett ytterst väsentligt bidrag lämnar också Borgebylistan till herrgårdens historia: Borgeby verkar inte ha avbränts under "Grevefejdens" mordiska år.

Borgbebyggelsen sedd från norr.

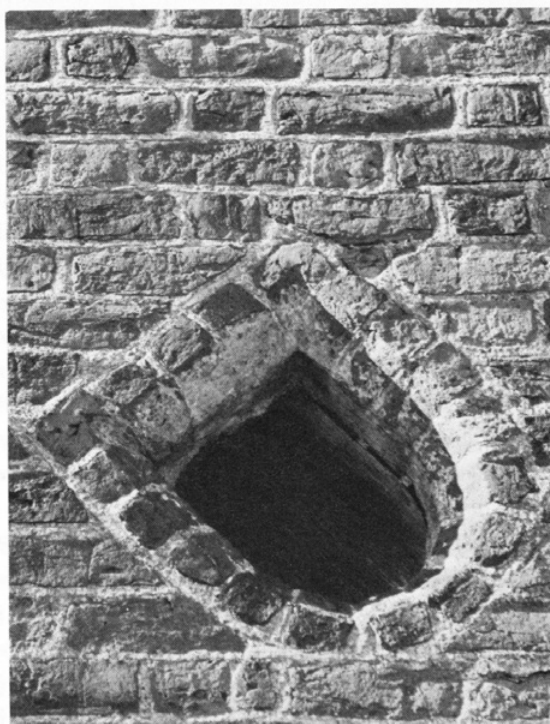
Efter ärkebiskopens fall

Vid reformationens införande under 1520-1530-talen drogs Borgeby in till den danska kronan. Den 23 november 1540 fick Malmöborgmästaren Jörgen Kock slottet som pant av Christian III; samme Jörgen som i kriget fyra år tidigare varit Christians huvudmotståndare. Jörgen var en man som till fullo behärskade konsten att vända kappan efter vinden. När kungen gästade Malmö år 1541 hade han överlämnat några viktiga brev från krigsåren till majestätet. I efterlämnade papper läser vi hur denna gåva mottogs: "Jörgen Kock fick livsbrev för sig och hustrun Citze på Borgeby gård och by, Löddeköpinge by och Högs mölla i Skåne utan all avgift eller beskattning ...".

Den märklige "Kocken" från Malmö innehade Borgeby fram till sin död år 1556. Den sista våren av sin levnad fick han, tillsammans med andra läns och kronogodsinnnehavare i Skåne, på Själland och i "Smolanden" (d.v.s. öarna söder om Själland Fyn), en kunglig order att sända soldater till rikets värn. De rika herremännen skulle "utrusta varaktiga karlar med harnesk och värja" och låta dessa gå ombord på kungens skepp. Från Löddeköpinge och Borgeby skulle Jörgen sända två män. Kungen önskade nämligen, som det heter, "några örlogsskepp löpa i sjön för att hålla strömmarna rena". Vid tidigare tillfällen hade utskrivna personal uppenbart inte tillfredsställt majestätet eftersom regenten tillägger: "Herrarna må icke ställa bönder eller hyresvenner; de skall också skaffa mat till deras karlar för fyra månader och se-

dan sända både mat och folk till Köpenhamn, så att de säkert är där till påsk."

Åren 1554-1559 innehade den unge kronprins Frederik Malmöhus som förläning. Till sitt hov slöt kronprinsen ett antal yngre adelsmän; en av dessa var Hans Spiegel. Hans föräldrar var tyskar; fadern, med samma förnamn som sonen, skrev sig till Gercken-

dorf i Preussen, modern var Catharina von der Wense av Gründau. Sonen kom som hovsvenn och kammartjänare att vinna det unga majestätets gunst. När därför Frederik för alltid lämnade Malmöhus för att ersätta den döde kungen, fick Hans Spiegel år 1559 en storstilad gåva: "Förläningsbrev för Hans Spiegel, kungens kammartjänare, och hans fästmö, jungfru Katrine van "Alefeld", på Borgeby gård, by och mölla och Löddeköpinge by utan avgift på livstid. De skall tjäna riket med två "geruste Heste" och göra räkenskap för allt vrak, som strandar i länet; dock må de behålla det timmer, som strandar, till gårdens byggnads behov ...".

Privilegiet att få ta tillvara strandat timmer till slottets byggnader visar tydligt den virkesbrist som redan vid denna tid var besvärande på den skånska slätten. Hans Spiegel planerade att uppföra ett stort korsvirkeshus inne på borggården. Hösten 1559 utverkade han kungens tillstånd att få tillverka ett monteringsfärdigt hus på Gotland och frakta det till Borgeby:

"Befallning till Christoffer Huitfeld (på Gotland) strax att låta sammanhugga ett hus, 18 binner långt och två loft högt, med spärribjälkar, krokband och andra tillbehör; när huset är hugget skall han sända det och nödvändigt timmer till mellanväggar däri med ett av kungens skepp till Löddeköpinge, då kungen vill ha det stående på Borgeby."

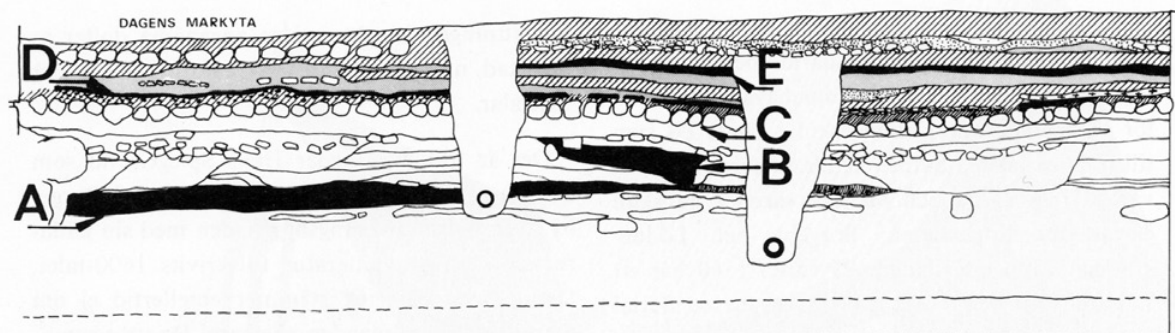
Husbeställningen fick dock förnyas våren 1560 eftersom kungens länsman Christoffer Huitfeld behagat avlida och den förra ordern glömts bort. Den nya kungen intog samma misstänksamma hållning mot svenskarna som sin far Christian. Det gällde därför att hålla en stark dansk flotta i beredskap, en flotta som fordrade ett stort underhåll. I oktober 1559 utgick därför befallning till alla länsmän och kronogodsinnnehavare att dessa för varje underställd bonde skulle sända ett svin till flottans behov. Svinen skulle

under vinter och vår gå i skogarna och "bli feta varefter de skall drivas till Köpenhamn". Borgeby och Löddeköpinge slapp inte undan. På våren 1560 har ett sällsamt följe begivit sig ned till kusten: ett flertal herdar och drygt femtio grymtande svin.

Strax före juletid 1563 köpte Hans Spiegel Borgeby av kungen. Egendomen bestod förutom slottet av 22 bondgårdar i Borgeby, 32 bondgårdar i Löddeköpinge samt Borgeby mölla. Tio år senare har emellertid kungen fått löfte om att få byta till sig Borgeby mot annan lämplig egendom. Kungen ville nämligen skänka godset vid Löddeå till fru Görvel Faddersdotter, en av Skånes kanske mest märkliga 1500 tals kvinnor. Hon var bl.a. ägare till Torup och arvtagare till ett av Norges största gods. Kungens omsorger kring denna kvinna framgår bl.a. av ett brev, författat våren 1574. Eftersom det inte låg någon skog till Borgeby föreslog majestätet att Görvel skulle få fri vedhuggning i Hellestad skog. Nu blev det emellertid inget av med denna omfattande byteshandel. Hans Spiegel fick behålla Borgeby och fru Görvel fick i stället Böringe.

Till Borgeby har hört en vattenmølla i Löddeå; en viktig anläggning och intäktskälla på den tiden. Åren 1540 och 1682 kallas møllan "Högs mølla" och låg då i Stävie socken. Även fisket i Löddeå har varit av ekonomisk betydelse för Borgebyherren. På 1580-talet tvistade Hans med länsherren på Malmöhus om fiskerätten för en till ån anslutande äng bredvid Borgeby mölla; en äng som Borgeby arrenderade av Kävlinge kyrka. Malmöhusherren fick ge vika, varför det även i fortsättningen kunde spridas angenäma dofter av anrättad, nyfångad Löddeåfisk i Borgebys kök och matsalar.

Det är troligtvis under Hans Spiegels tid som den nuvarande huvudlängan uppfördes på Borgeby. Den långa envåningsbyggnaden med sin källare har i ti-

En åtta meter lång markprofil genom borggårdens kulturlager. Till vänster ses grundmurarna till ärkebiskopens kapell. A: Brandlager från före 1200-talet. B: Brandlager från år 1452. C: Kullerstensläggning från

år 1452. D: Brandlager från tidigt 1500-tal E: Brandlager från år 1678. Utgrävningsschaktet är ca två meter djupt.

digare litteratur tillskrivits 1600-talet. Denna sena datering stämmer emellertid ej om man granskar byggnaden närmare. De ursprungliga, numera delvis igenmurade fönsteröppningarna, visar t.ex. att vi här står inför två sammanfogade s.k. parstugelägenheter. Parstugelägenheterna, vilka varit avskiljda genom en bastant mellanvägg, har varit identiskt lika men spegelvända i förhållande till varandra. Ut mot vallgraven har dessutom funnits två toaletter.

Både i planlösning och toalettutformning överensstämmer Borgebyhuset exakt med ett flertal borgarhus i Malmö från 1520-1530 talen. Fönsterbågarna i Borgeby är däremot av en speciell form, s.k. "korg-hanksbågar", d.v.s. de är något nedtryckta på mitten. Denna form uppträder i Norden först på 1550-talet.

Andra byggnadsdelar som antyder en tillkomstid till 1500-talets senare del är huset gavlar. Dessa är mycket enkelt utformade men avslutas upptill med s.k. volutgaveln. Volutgaveln finnes belagd i Skåne i olika detaljutföranden från mitten av 1560-talet.

Under slutet av 1500-talet kom Borgeby i släkten Lindenows ägo. Under 120 år skulle denna adelsätt härskas på slottet; Löddeköpinge kyrka kom att bli gravkyrka för många generationer av denna ätt. En vacker sommardag 1654 firade Otto Lindenow och Else Juul bröllop på Borgeby. Till detta evenemang har man troligtvis moderniserat huvudlängan. De gamla mellanväggarna har rivits och en ny, verandaliknande byggnad, s.k. "karnap", har rests mot vallgraven.

Bilder på ett epitafium

Hans Spiegel, kungens kammartjänare, var år 1559 trolovad med jungfru Katrine van Alefeld. Tydligt var man vid denna tid frikostig med jungfrubegreppet; fästmän hade redan två äktenskap bakom sig. Första gången hade den unga Katrine Gregorijdotter givit Johan Stake till Vargård sin hand, andra gången Lucas Krabbe till Veslösegård. Det var således inte någon purung kvinna som ca 1560 blev härskarinna på Borgeby.

Hans Spiegel stod högt i danske kungens gunst. Åren 1560-1564 innehade han Herrevad, år 1563 Strö och Önnestads domäner och året 1565 fick han Gladsaxe län på Österlen. Mitt under det blodiga nordiska sjuårskriget, d.v.s. åren 1565-66 var han dessutom kungens proviantmästare.

Borgeby skulle se fem barn av familjen Spiegel tumla runt i ungdomens vilda lekar. Den förstfödde Frederik döptes 9 april 1564 i Malmö. Efter honom utökades syskonskaran med Lisbeth, Mette, Karen och Jörgen. Mette blev som 14-15 åring bortgift med Johan Lindenow på Örtofta någon dryg mil uppströms Löddeå. Kärlekssagan mellan de två skulle emellertid få ett snabbt och tragiskt slut. Den 20 april 1581 rusade

Mettes häst rakt ner i ån vid Örtofta. Ryttarinnan, maktlös och icke simkunnig, slängdes av och gick till botten. Den 28 maj begravdes Mette i Örtofta kyrka. Än i dag finnes en kalk bevarad som Hans Spiegel skänkte till dotterns gravkyrka.

Året efter det att hon fört sin dotter till graven avled själv Borgebys härskarinna fru Katrine. Begravningen skedde den 1 juli 1582 efter det att liket legat på slottet sedan den 19 maj. Stora människoskaror följde Borgebyfrun den korta vägen från slottet till Borgeby kyrka. Hennes gravsten är i dag inmurad i kyrkan södra vägg. Märkligt nog har man på stenen utlämnat hennes dödsdatum.

Hans Spiegel gifte år 1586 om sig med Hilleborg Hansdotter Lindenow till Julskov. Tre år senare såldes Borgeby till den Lindenowska släkten. Det är troligtvis i samband med detta uppbrott som Hans Spiegel låtit förfärdiga den stora minnestavlan, epitafiet, över sig själv och sina två hustrur. Epitafiet hänger i dag i domkyrkomuseet i Lund; det borde givetvis hänga i Borgeby! Det är ett märkligt minnesmärke, inte endast utifrån sin storlek: de tre personerna är målade i full skala. Få epitafier i Norden

Borgebyepitafiet i Lunds domkyrkomuseum.

torde nämligen kunna uppvisa så mycket avbildade guldsmycken; gyllene bevis på Borgebyherrens makt och ställning.

Det är emellertid en ren slump som bevarat epitafiet till våra dagar. I början av 1900-talet var tavlorna i dåligt skick, bl.a. hade målare torkat av penslar på dukarna när man arbetat med målning av tornrummet. Före kyrkans brand år 1915 såldes epitafiet till Lunds universitets historiska museum.

Hans Spiegel tillbringade sina sista dagar på Österlen. Julaftonen 1599 var hans jordafärd till ända; den 28 januari slöts graven i Lunds domkyrka. Här har han fått ligga utan sällskap av någon äkta hälft. Hilleborg blev nämligen själv år 1602 gravsatt i Simrishamns kyrka.

Borgebys forna härskarinna fru Katrine blickar i dag från sin gravsten ut över Borgebys kyrkogård. På stenen finnes också Hans Spiegel bild, trots att han aldrig fick sin grav i kyrkan.

När svenskarna kom

Den 5 mars 1658 tog den svenske kungen Karl X Gustaf färjan över Öresund vid Helsingör - Helsingborg och beträdde för första gången som kung Skåne, det landskap som han genom freden i Roskilde lagt under Sveriges krona. Snön låg tjock denna vidriga vinter, varför den kungliga inspektionsresan i Skåne helt naturligt skedde med slädar. Från Helsingborg gick färden till Landskrona och därefter till Malmö, dit kungen ankom den 9 mars. "Iskungen" måste rimligtvis ha passerat Borgeby på förmiddagen samma dag; kanske har han med stilla välbehag granskat denna herregård, ett av många präktiga slott i hans nya välde. Från hösten samma år, d.v.s. 1658, finnes en kort beskrivning av Borgeby. Den svenske tjänstemannen Gustaf Hansson Taubenfelt hade fått kungens order att med flit verka för de nya landskapens införlivande med Sverige och var den 7:e september på inspektionsresa från Malmö till Landskrona. Resans huvudsyfte var att utröna varför matförrådet till Landskronas garnison var tomt. Vid middagstid passerades Borgeby gård:

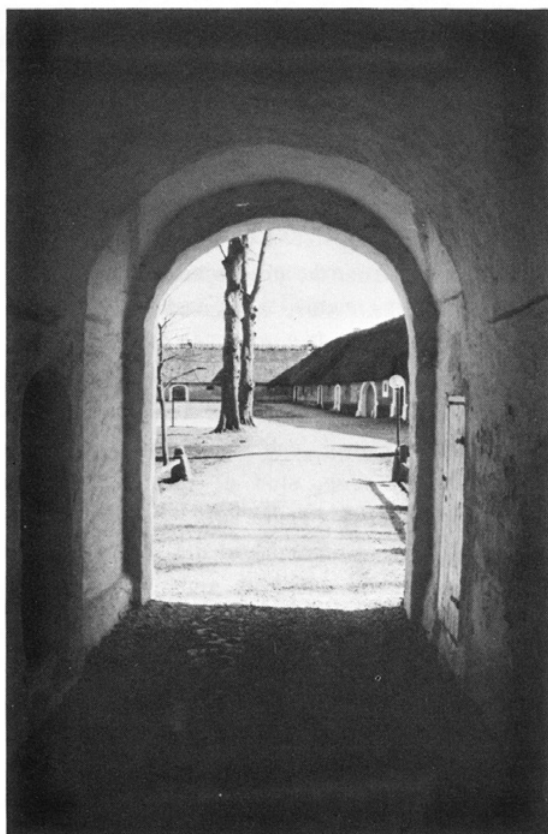
"Vid det jag nu till den ända reste Borgeby gård förbi, som ligger två mil ifrån Malmö ut med allmänna vägen emellan där och Landskrona och hörer Otto Lindenow till, vilken intet har svurit, men likväl haver sin boning och hemvist där, tog jag tillfälle en passant att bese, huru benämnde gård var belägen, och befann, att han är byggd på höjden och att en stor å flyter honom förbi ned i grunden på den ena sidan, som har sitt utlopp icke långt därifrån in i saltsjön. På tre sidor har huset en vattengrav omkring sig, dock ligger graven så högt ovan ån, att de intet kunna fogas tillhoppa, men är en torr passage emellan ån och bägge ändarna av graven. Huset har en vindbrygga och vall omkring och innan vallen på den ena sidan en trädgård. Synes eljest utan till vara en väl byggd gård."

Den breda och djupa vallgrav som en gång inramat Borgebys borgplatå har uppenbart varit en vattengrav, ej en s.k. torrgrav; ett alternativ som också kan ha förekommit runt medeltida befästningar. Eftersom borgen ligger så högt över ån måste vattentillflödet ha skett genom en bäck eller en kraftig källåder. I dag är endast västra graven bevarad. Bottnen i denna djupa sänka är fortfarande vattensjuk, trots att fördämningen mot ån sedan länge är borta.

När Taubenfelt nämner att Otto Lindenow "intet har svurit" åsyftas den händelse som hade utspelats på

Malmö rådhus den 16 april 1658. Kung Karl X Gustaf skulle sväras tro och lydnad av församlade ombud för de nyvunna landskapens adel, borgerskap och bönder. Knutssalen på rådhuset hade dagen till ära varit smyckad av en röd sammets Himmel och under denna stod en tronsol. På ett givet tecken hade så de församlade knäfallit och svurit sin nye härskare till: en sammetsklädd, men i övrigt helt tom tronsol! Kung Karl hade nämligen i april månad redan lämnat Skåne. Ett flertal av Skånes adelsmän hade emellertid bojkottat denna förnedrande tillställning, däribland Otto Lidenow, ägare till Borgeby, Klågerup och Maltesholm. När därför det svensk-danska kriget ånyo blossade upp hösten 1658 fick Borgebys ägare hals över huvud fly över Öresund till sina dansksinnade vänner. Den forna ärkebiskopsgården kom en kort tid i svenska riksdrotsen Per Brahes ägo, men återlämnades redan år 1660 till den efter freden återvändande Lindenow, vilken visade sin nyvunna svenska patriotism genom att år 1664 låta sig introduceras på det svenska riddarhuset.

I september månad 1675 var det åter dags för krig mellan Sverige och Danmark. Risken för en dansk invasion utmed den skånska Öresundskusten var påtaglig och ständig bevakning ordnades, även av kustremsan utanför Borgebys domäner. Det skulle dock dröja till den 27 juni 1676 innan danskarna landsteg i Ystad! Två dagar senare kom emellertid nästa inva-

De gamla ladugårdslängorna söder om porthuset sedda genom borgporten.

sionsvåg; denna gång vid Råå söder om Helsingborg. Den svenske kungen Karl XI, vid denna tid endast tjugo år gammal, befann sig personligen i Skåne för att organisera försvaret. Den 16 maj hade majestätet tågat över Hallandsåsen med sitt "Garde till fots" och "Livregernente till häst". Fem dagar senare var han i Landskrona och måndagen den 22 maj, vid en årstid när naturen kring Borgeby kanske är som vackrast, stod Sveriges regent plötsligt på slottstrappan tillsammans med herrarna Helmfelt och Fersen. Man stannade emellertid endast för att äta middag; på kvällen samma dag skulle man nå fram till Malmö. Vilken uppståndelse bör det väl ha varit bland Borgebys bönder och tjänare när denna oplanerade, kungliga måndagsmåltid aväts på slottet.

Under kriget kom Borgeby att ligga nästan i handelssernas centrum. Den 4 december utspelades slaget vid Lund endast drygt tio km från slottet. Man kan förmoda att en del danska trupper valt att återtåga till Landskrona över Borgeby natten efter den fruktansvärda och oavgjorda drabbningen. Trötta danska trupper med sin regent i spetsen har också gått över Lödde å vid Borgeby efter det misslyckade försöket att storma Malmö sommaren 1677. Danska armén drog sig samman kring Landskrona, en stad som under resten av kriget skulle bli danskarnas huvudfäste i Skåne. Härifrån utsände man olika trupper till större eller mindre skärmytslingar runt om i Skåne. När därför vintern närmade sig lät Karl XI stänga inne staden genom att upprätta starka svenska garnisoner på herrgårdarna några mil utanför Landskrona. Tjänstefolken på Rosendal, Knutstorp, Trollenäs och Borgeby fick finna sig i att fira jul med oinbjudna svenska gäster. På Borgeby skulle snart stunda riktiga vargatider!

Tidigt på våren började danskarna visa huggtänderna. Vi ska följa en episod, hämtad ur fältprästen Johan Jacob Winslows dagbok:

"Den 7 maj, mot aftonen, gick Mehrheim och Ranzow från Landskrona med 6 å 700 hästar och logerade sig, den 8 maj, för den herregård Borgeby. Kommendanten von Osten lät sig förljuda, att han ville försvara sig, så länge han hade en sten, att sitta bakvid och skjuta, men där styckena (kanonerna) och mörsarna började att dundra, så var det gjort på ett par timmars tid, fast han i begynnelsen ställde sig nog till värns. 125 svenskar blevo fångne, 3 ihjälskjutne. Av de danske blev 40 dödade och blesserade. 2 järnstycken, som där voro, blev kastade i Löddeå. Själva herregården blev strax ganske avbränd, till de bara murarna.

Emellertid de danske drogos med Borgeby, blev ett parti danska ryttare kommenderade att stå i Alnerups

skog, att förhindra, att de icke av ett parti från Malmö skulle överilas. Detta parti blev strax varse 7 á 8 vagnar, som kom från Malmö med ett litet konvoj, och som dessa styrde like mot Alnerups skog, stod de danske stilla uti buskarna, till dess de andra kom lika uti händerna på dem, då de förnumino, att det var en kornets brud från Malmö, som om andra dagen skulle haft bröllop på Borgeby.”

Medan dessa dramatiska händelser skedde i Borgeby satt slottets ägare maktlös i Malmö. Otto Lindenow hade nämligen blivit arresterad för den brevväxling han fört med fienden. Först vid freden år 1679 kunde slottsägaren med egna ögon bevittna förödelsen. De skånska adelsmän som ville flytta över till Danmark gavs nu fri lejd, men det skulle dröja till år 1682 innan Otto Lindenow gav upp. Hans ansökan om att för alltid få lämna Skåne mottogs välvilligt av generalguvernör Ascheberg, vilken personligen lät bekosta flyttningen för att inte kreditorerna skulle kunna slå klorna i Borgebys ägare. ”Det vore önskligt”, lär Ascheberg ha yttrat, ”att alla andra trilska adelsmän samma väg efter honom taga vill”.

Danskarnas framfart på Borgeby våren 1678 innebar en förödelse av stort format. Allt brännbart hade gått upp i flammor och rök. Detta härverk framgår i all sin osminkade verklighet på en nästan samtida bild av slottet. År 1680 kom nämligen den 27 årige fortifikationskaptenen Gerhard Burman till platsen. Burman hade fått kungens uppdrag att inventera och registrera de skånska herresätenas militära användbarhet. Samtliga teckningar från hans hand är därför utförda i fågelperspektiv med åskådlig överblick över befästningsverken, som t.ex. bastioner, vallar och vindbryggor. Borgebyteckningen är inget undantag från denna arbetsuppläggning. Trots den militära slagsidan är teckningen, senare omgjord till koppar-

stick, av stort intresse; inte minst med tanke på att den är den i dag äldsta kända bilden av slottet. Bilden kompletteras dessutom på ett intressant sätt genom en inventering från året 1682.

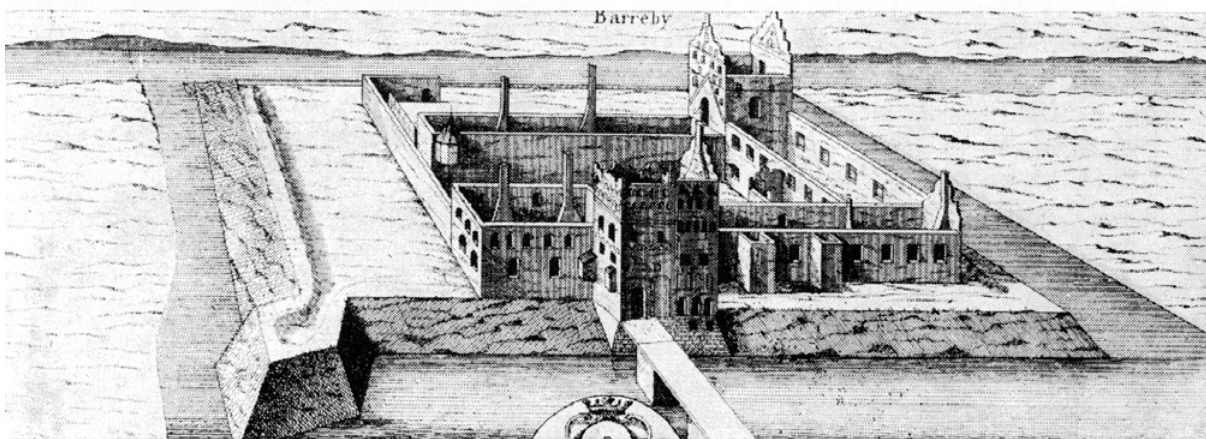
Inventeringen har tillkommit på uppdrag av generalguvernören i Skåne i syfte att utröna eventuella förändringar i organisationen med böndernas påtvingade arbetsbördor vid de skånska herrgårdarna. Själva inventeringarna utfördes av tingsfogdarna i Skåne, vilka till sin hjälp hade tingsskrivare och nämndemän. Så här skrev man om Borgeby:

”Borgebys sätesgård i Borgeby socken tillkommer välborne Otto Lindenow. Vad byggningen angående, då har den för detta nu sistliden varande kriget varit väl bebyggt, borggården så väl som ladugården, men efter att fienden, de danske, den intog, när vår garnison där inne låg, har fienden borggården anstuckit och avbränt all dess överdel, så nu intet igenfinnes utan bara murarna. Och bestod byggningen först på den södra sidan en kyrka, därnest ett stort hus, som porten går igenom, därvid ett hus, som fruerstugan har varit, allt grundmurat. På den östra sidan ett långt stenhus. På den norra sidan ett bryggghus och kök murat mellan stolparna, som alldeles är borta. På den västra sidan en brandmur, som ännu står. Jämväl alla de andra grundmurade husen finns ännu murarna och underdelarna ståendes.

Ladugården anlangande, då är den förut av våra egna folk alltsammans nedbrutit, men sedan igen av herr Lindenow uppbyggt 2 stycken nya längor; en fästall på 28 bindningar uppbyggt anno 1681 och en annan stall på 30 bindningar innevarande år uppbyggt, bägge av stor och vid byggning, den första murat mellan stolparna och halmtak, den andra ännu intet slet färdig.

Karl X Gustafs intåg i Landskrona den 7 mars 1658.
Vid horisonten skymtar Saxtorp, Barsebäck och Malmö.

Gerhard Burmans Borgebybild från år 1680.

Årligt utsäde: råg 44 tunnor, biugh 60 tunnor, havre 26 tunnor, höstas hö 100 bondelass.”

Besiktningsmännen har själva inte träffat slottsheren, vilket framgår när de ställer frågan om det finnes planer på att återuppbygga själva sätesgården:

”Finns uti första punkten om detta säteris byggnad, huruledes det i kriget är ruinerat och igen av herr Lindenow begynt att repareras, som fullmäktig Per Efwertson berättar herr Lindenow fullfölja lärer.”

Tillståndet för Borgebys bönder och ägor kan också utläsas av besiktningsprotokollet:

”Sätesgården ligger uti Borgeby by, som består av 16 halva och 4 fjärdedels hemman, de 14 halva alldeles besatta och de andra öde, och är inga fler antingen krone eller frälse (bönder) uti samma by mer än de samma som herr Lindenow tillkomma och äro veckodags (arbetare) till bemelte Borgebygård; och har sätesgården sina särskilda 3 vångar för sig själv, och bönderna deras för sig själva inom rå och rör; och gränsar dess mark och egendom på norra sidan allt utmed ”Lyde å”, som där skiljer emellan Tornahärad och Harrieagers härad. På den östre sidan gränsar upp till Stävie mark. På den södra sidan stöter in till Fledie och Agerup mark med gröft emellan och på den västra sidan gränsar ned till stranden.

Inga skogar eller utmarker befinnas vid detta säteri med några hemman, torp eller nybyggen, allenast vid stranden finns ett fiskehus, kallat Holländarehuset, under rå och rör, utan någon skillnad ifrån sätesgårdsgårdarna.

Förnimmas detta vara ett gammalt och av urminnes tid byggt säteri ... Veckodagsbönderna (finnas) så väl uti Borgeby som Löddeköpinge och (har) av urminnes tid legat där under och varit ett fritt birk ... El-

jest sortera under samma birk en vattenmølla, kallas Högsmølla, som ligger uti Stävie socken och hörer under Borgeby gård, men ligger utom själva säteriets ägor.”

Burmans teckning visar en vattengrav runt borggårdsplatån. Vattnet står i förbindelse med ån. På denna punkt är ju, som omtalats ovan i citatet från år 1658, bilden felaktig. På bilden ses i det sydvästra hörnet ett utskjutande, spetsigt förvarsverk, en s.k. bastion. Dylåka bastioner uppkom under det tidiga 1600-talet och var avsedda att hysa kanoner, med vilka man effektivt kunde skjuta utmed vallgravarnas längdriktningar. I dagboksbeskrivningen av stormningen år 1678 omtalas att två kanoner, vilka fanns på slottet, slängdes i Løddeå. Dessa kanoner bör rimligtvis ha varit placerade på denna bastion. Bastionen har haft ett strategiskt läge, även sett ur andra synpunkter än för det direkta borgförsvaret. Landsvägen genom byn ner mot ån har nämligen gått fram strax väster om borgen. Med kanonerna på bastionen har man dessutom kunnat bestryka Borgebys öppna allmänning söder om slottets ladugårdar.

Genom den djupa vattengraven framstår porthuset på bilden närmast som en tornbyggnad. Det finnes således gott om plats för en källarvåning under själva portöppningen, ett förhållande som förklarar existensen av vindeltrappan ner till det ”dolda källarummet” i porthuset. På porthusets vägg ses också två uthängande toaletter, vars stödstenar alltså finnes i behåll. Från toaletterna har träck och andra illaluktande saker ramlat ned på vallgravens slänt och givit dess vatten en speciell doft. Toaletter har även funnits i den långa, södra envåningslängan bredvid porthuset. På bilden ses två utskjutande s.k. ”karnaper”, vilka inrymt dessa bekvämlighetsinrättningar. Det är bl.a. till den vänstra karnapen på bilden som en vid utgrävningen år 1984 påträffad underjordisk gång ansluter. Vad det gäller den östra tegelbyggnaden, kan

konstateras att denna, in mot gården, verkar ha varit uppförd i två våningar att döma av fönsteröppningarna. Mitt på långsidan ses dessutom resterna efter ett troligt trapptorn. Jämför man denna länga med en teckning av Borgeby från år 1818 är det dock sannolikt att antaga att vi här står inför en grundmurad byggnad med hög sockel, med en s.k. halvkällare (till hälften nedgrävd) samt med endast ett våningsplan. Detta skulle betyda att omfattande rester efter den igenrasade källaren alltså kan finnas kvar under jord; ett tacksamt framtida utgrävningsobjekt!

När 1600-talet närmade sig sitt slut, verkade i Lund en professor i historia, Andreas Stobæus. För att få material till en bok om Skånes historia, begärde han hos domkapitlet att få ta prästernas hjälp i anspråk. Dessa skulle fylla i ett frågeformulär enkäter var på modet redan vid denna tid vilket upptog ett flertal punkter med lokalhistoriska anteckningar. Prästen i Borgeby insände år 1690 en kortfattad beskrivning, ur vilken följande kan hämtas:

”Om Borgeby socken och by.

Byn är av urminne kallat Borgeby uti vilken ligger en herregård kallas Borgeby gård, kanske att by med gård kallas så i regard till det att biskop ’Börige’ skall hava på samma gård uppbyggt ett hus eller torn som ännu står med dess murar och kallas biskop ’Böriges’ torn. Vidare till samma by är inga torp utan vid strandsidan i väster är tre hus om kallas ’Hollenderhusen’ av orsak att en holländare kom att bo i det första hus där blev uppbyggt. Detta berättas av Per Bengtsson 76 år gammal, Per Person av lika ålder, Jon Anderson av 74 år som alla tre är trovärdiga män och av de förnämsta här i byn vistas.

Östen för kyrkan finns en källa kallas S:t Hans källa och berättas intet vidare om samma källa. Nock löper en å nordan byn som har sitt lopp från Övids klosters sjö genom Quinnewadz, Getinges, Kiäflinges bryggor ned till Lodde Pram och sedan åt stranden.

Om jordhögar finns ej något remarkabelt, icke heller om något om höga uppresta stenar. Ej heller något om sammankastade stenrösen; stenar med rune bokstäver finnas här ej heller. Kyrkan ligger i öster för byn och finns i den samma en begravning tillmurad med en uthuggen sten ovanpå, varunder vilar en Hans Spegel benämnd med 2 sina fruer och finnes deras konterfejer på en trätavla uppsatta vid graven.”

Från slutet av 1600-talet skulle under lång tid Borgeby vara i kvinnlig ägo. Efter det att fadern Otto Lindenow flyttat till Danmark, övertog dottern Anna Sofia egendomen. År 1709 fick systemen Vibeke hand om slottet. Tio år senare blev dottern Brita, gift med

Börjes torn, troligtvis från tidigt 1400-tal, sett från den forna vallgravsravinen i väster. Sitt nuvarande utseende fick tornet efter en ”restaurering” på 1870-talet.

Fredrik Trolle, Borgebys nya härskarinna.

Söder om själva slottsbyggnaderna ligger i dag det stora, u-formade ladugårdskomplexet. Häststallet med porten i väster uppfördes år 1738, kostallet i söder hade uppförts redan året innan medan den östra längan med logen tillkom året 1744. Byggherre och ägare var vid denna tid Fredrik Trolle. Tegelstenarna till nybyggena har tillverkats invid Holländarhusen ute vid kusten. Det var här godsägaren lät uppföra ett tegelbruk, hit fördes bränsle från Fredrik Trolles skogsegendomar Trolleås och Trolleholm. En folksägen, nedtecknad på 1800-talet, berättar om tegelbygget på 1700-talet:

”På en resa till Borgeby blev Trolle uppmärksam på ett hemman, som hade dåliga byggnader. Han lät utkalla bonden, gav honom en skrapa och bjöd honom

Borgeby från öster år 1818. Akvatint av Ulrik Thersner.

att genast gå i befattning med byggnadernas förbättring. Bonden menade dock, att Trolle hade föga skäl att förebrå andra i detta hänseende, då herrgårdens byggnader inte just befann sig i allra bästa skick. Trolle fann sig träffad och svarade: 'Bygg du i år, så ska ordning sedan komma till mig'."

Det skall tilläggas att tegelbruket vid Holländarhusen inte varit det första i sitt slag här väster om slottet. Redan på 1560-talet omtalas här ängsnamnen "Teyels engenn" och "Teyelsmadenn", namn som antyder den plats varpå det medeltida teglet hämtats till Borgebys fasta murar.

I början av 1800-talet genomfördes det s.k. enskiftet i Skåne. De uråldriga byarna splittrades. Bondgårdarna, som tidigare legat samlade i täta klungor kring en bygata, flyttades nu ut till sina respektive jordar. Man kan starkt ifrågasätta den allmänna meningen att utflyttningarna gjordes av i första hand jordbruksekonomiska skäl. Den intensiva kontakten i bygatorna, den franska revolutionen, Skånes närhet till kontinenten och den skånske bondens sturskhet bör ha varit nog så avgörande skäl. För borgmästare Halling i Malmö var detta helt klart när han, samtidsmänniskan, skrev sina memoarer på 1840-talet:

"Vid ett av friherre Tolls första besök i Malmö (1801), inlopp rapport om ett nytt våld genom en frälseinspektors överfallande i Löddeköpinge by. Sedan kronofogden Sandberg infunnit sig för att arrestera

våldsverkarna, satte bönderna sig i besittning av färjan över Lödde å. Generalguvernören befälde genast en piket av Mörnerska husarerna att utrycka till kronofogdens hjälp och färjans återtagande. Genom budkavlar och tutande i byhornen hade i hast samlats från de stora byhemmanen i trakten en skara bönder, som sökt göra motstånd mot militären. Denna händelse blev ej utan inflytelse på enskiftets genomförande."

Är det mot bakgrund av denna händelse en ren tillfällighet att enskiftet i Skåne bestämdes i lag redan år 1803 och att samma år Löddeköpinge, som bland de första byar, påtvingades denna nya reform?

År 1888 kom Borgeby i Hanna Larssons ägo, samma kvinna som år 1907 gifte sig med konstnären Ernst Norlind. Under deras tid tillsammans kom Borgeby att bli en samlingsplats för konstnärer och författare. Norlind, som arbetade med kol, olja och olika grafiska tekniker, älskade det skånska landskapet. Storken som Skånes symbol återkommer ofta i hans verk. I sin bok Borgebyminnen har Ernst Norlind på ett särpräglat sätt gett oss intressanta glimtar från det nittonde och tjugonde århundradets Borgeby.

År 1915, mitt under Europas brand, utbröt en katastrofal eldsvåda i Borgeby kyrka. Alla inventarier av trä i tornet blev lågornas rov. Vanmäktiga stod Ernst och Hanna och åsåg hur kyrkklockans smälta malm rann ut över kyrkogången. Malmen togs emellertid

tillvara och ingår nu i de två klockor paret Norlind skänkte kyrkan. Ernst dikt står inskrivet på en av klockorna:

”Sjung djupa malm,
hefrielsens och hoppets psalm,
och lös vår tunga gåta.
Och ring den nya tiden in,
förbrödring i mänskossinn,
och lär oss att förlåta.

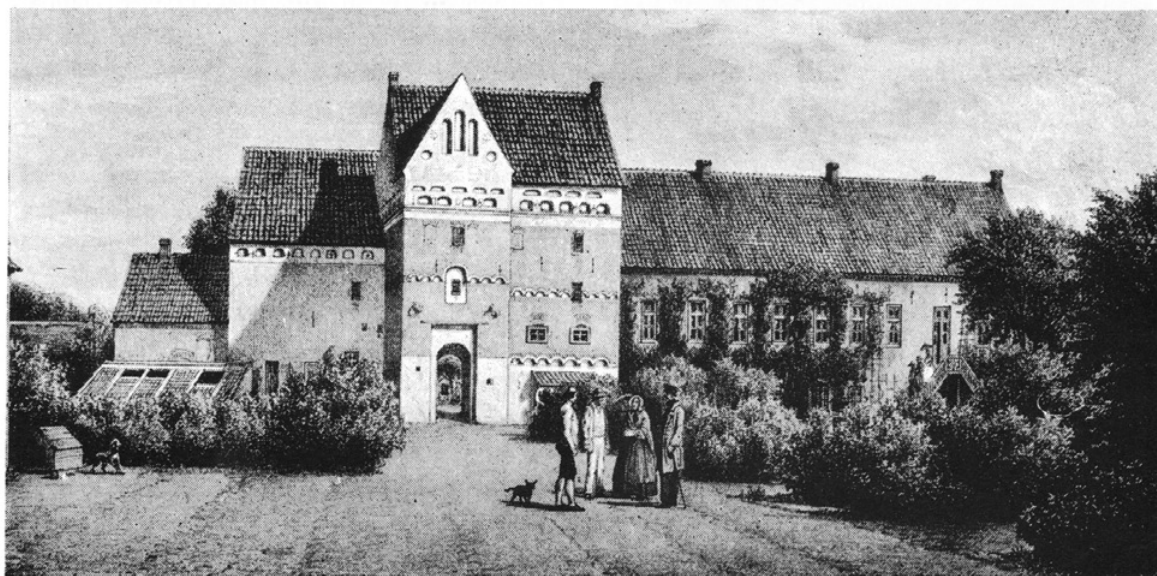
Ernst och Hanna Norlind läto gjuta denna klocka åt Borgeby kyrka efter eldsvådan det stora ofredsåret 1915. Gud skydde vårt land.”

Ernst och Hanna Norlind gick ur tiden året 1952 respektive året 1953. Tillsammans med sonen Staffan, Borgebys siste enskilde ägare, ligger de begravda invid den norra kyrkogårdsmuren.

Borgeby äges numera (1986) av en stiftelse, tillkommen på inrådan av Ernst Norlind. Ägorna och en del av slottsbyggnaderna arrenderas av Hushållningssällskapet. Den stora, vackra slottsparken är emellertid öppen för allmänheten; ett utmärkt mål för en eftermiddagspicknick i en miljö som andas skånsk historia. Kanske kan man också inom en snar framtid få tillträde till en del av slottet med en eventuell minnesutställning över Ernst Norlind.

I slottsparken står minnesstenar över Brita Sophie Hastfer, som på 1800-talet anlade slottsparken.

Borgeby från söder vid 1800-talets mitt.

NOTER

1. År 1993 genomfördes en utgrävning av porthålet i den äldsta byggnaden. Då kunde det konstateras att vindeltrappan en gång nått ner till ett källarrum under portgenomgången. Rummet har haft ett trätak som samtidigt utgjort golv i själva portgenomgången. Varför denna källare skapats är dock fortfarande en olöst fråga. Samtidigt gjordes undersökningar i ärkebiskopens kapell strax intill portbyggnaden.

Ovan ses det utgrävda källarrummet under portgången med dörröppningen in till vindeltrappan.

Till vänster ses den östra muren i kapellet från mitten av 1400-talet med altarnisch och väggsåpnisch för de heliga gudstjänstföremålen. Nedan kapellets västra vägg.

2. Under en utgrävning tvärs genom den böjda val-len mellan kyrkan och slottet på 1990-talet kunde fastslås att detta är en rest efter en s.k. "trelleborg" från Harald Blåtands tid. Sven Rosborn har år 2004 i boken "Den skånska historien. Vikingatiden." analyserat dessa vikingaborgar och relevant avsnitt ur boken som berör Borgeby anges nedan.

3. Under Sven Rosborns tid som ordförande för Borgebystiftelsen på 1990-talet genomfördes en provgrävning mellan Börjes torn och huvudlängan i syfte att fastställa exakt var den östra flygelbyggnaden legat som revs på 1800-talet. Ett schakt upp-togs i väst-östlig riktning som skar byggnaden och som fortsatte ner i vallgravsdiket öster om Börjes torn. Man fann då rester efter en bebyggelse med guld/silversmedsfynd. Nere i vallgraven påträffa-des också nederdelen till den östra försvarsmuren vilken löpt från det försvunna tornet norrut mot än ett tiotal meter öster om Börjes torn, se fotot nedan. Varför denna höga försvarsmur stått mitt nere i den medeltida vallgraven, en trolig torrgrav, är dock ett mysterium.

4. Under Sven Rosborn och Anders W. Mårtenssons tid som styrelse för Borgebystiftelsen lyckades man få stiftelsens underskott att gå med vinst. Därtill lyckades man också få till stånd ett museum över Ernst Norlind vilket var öppet under långa tider av året. Slottets moderna lantbruksfastigheter såldes till Hushållningssällskapet som sedan länge inhyrde kontorslokaler i slottet. Hushållningssällskapet är Skånes äldsta lantbruksorganisation och samarbetet fungerade utmärkt. I säljavtalet ingick att sällskapet skulle stå för den årliga parkskötseln samt att för framtiden också stå för den dryga kostnaden att kon-tinuerligt underhålla de gamla ekonomilängornas vasstak, Skånes största i sitt slag. När de två styrel-semedlemmarna lämnade stiftelsen 1995 var således dess ekonomi mycket god med en driftsbudget som täcktes av verksamheten själv och med ett bundet kapital på mellan 12-15 miljoner.

Stiftelsen hamnade sedan märkligt nog i ekono-miska svårigheter och man överlät då slottsområdet med byggnader utom själva portbyggnaden med utställningen till Lomma kommun. Efter ett fåtal år sålde kommunen slottet till en privatperson. En av Skånes stora historiska sevärdheter hade alltså på ett fåtal år förvandlats från en kulturstiftelse med offentlig verksamhet till en ren privategendom, ett fruktansvärt svek för det skånska kulturarvet.

Utdrag ur boken: Sven Rosborn: Den skånska historien. Vikingarna. Lund 2004.

Trelleborgar i Skåne

Länge trodde man att det inte fanns några av Harald Blåtands ringborgar i Skåne. Den kulturbarriär som den svenske kungen Karl X Gustaf vid erövringen av Skåne år 1658 skapade genom Öresund fungerade ypperligt in i modern tid. Fram till sent 1900-tal har det forna Danmark öster om Öresund till synes knappast existerat inom dansk historieforskning. Detta är mycket märkligt eftersom det är ett känt faktum att Skåne redan för tusen år sedan har varit en av de bördigaste och folktätaste regionerna i Norden. Att döma av åtminstone Ottars berättelse inför den engelske kungen på 870-talet räknades då Skåne in i begreppet Danmark. Å andra sidan har i svensk forskning all dansk historia som rör Skåne behandlats ytterst sparsamt. Detta framkom inte minst så sent som året 1988, när det mitt inne i den skånska staden Trelleborg plötsligt dök upp rester efter en trelleborg.

Det var under en exploateringsgrävning som arkeologer med stor entusiasm under Bengt Jacobssons ledning kunde frilägga det som skulle visa sig vara en stor vikingatida ringborg inne i staden. Med spänning kunde jag själv följa hur man behandlade detta ärende av svenska myndigheter. Vid den tiden hade det danska intresset för Skåne precis börjat öka; danskarna visade därför stort intresse för det unika fyndet. Det svenska rikets antikariska myndighet i Stockholm var däremot närmast totalt oförstående för värdet av detta fynd. Speciellt framhövs denna ovilja när lokala krafter ville att man skulle rekonstruera en del av borgen för att visa stadens, genom utgrävningen fullständigt unika, dokumenterade ursprung.

- ”Några trelleborgar existerar inte i Sverige”, kommer jag ihåg att en av många kommentarer löd. Jag minns det fortfarande med stor portion ilska. Så sent hade man alltså ingen som helst förståelse för det faktum att Skåne faktiskt ända fram till år 1658 varit danskt riksområde. Insikten fanns varken hos antikvariska myndigheter, skolverk eller turistinformation.

För författaren kom dock inte upptäckten av borgen i Trelleborg som någon överraskning. Min kontakt med den kontroversielle men skicklige forskaren Ri-

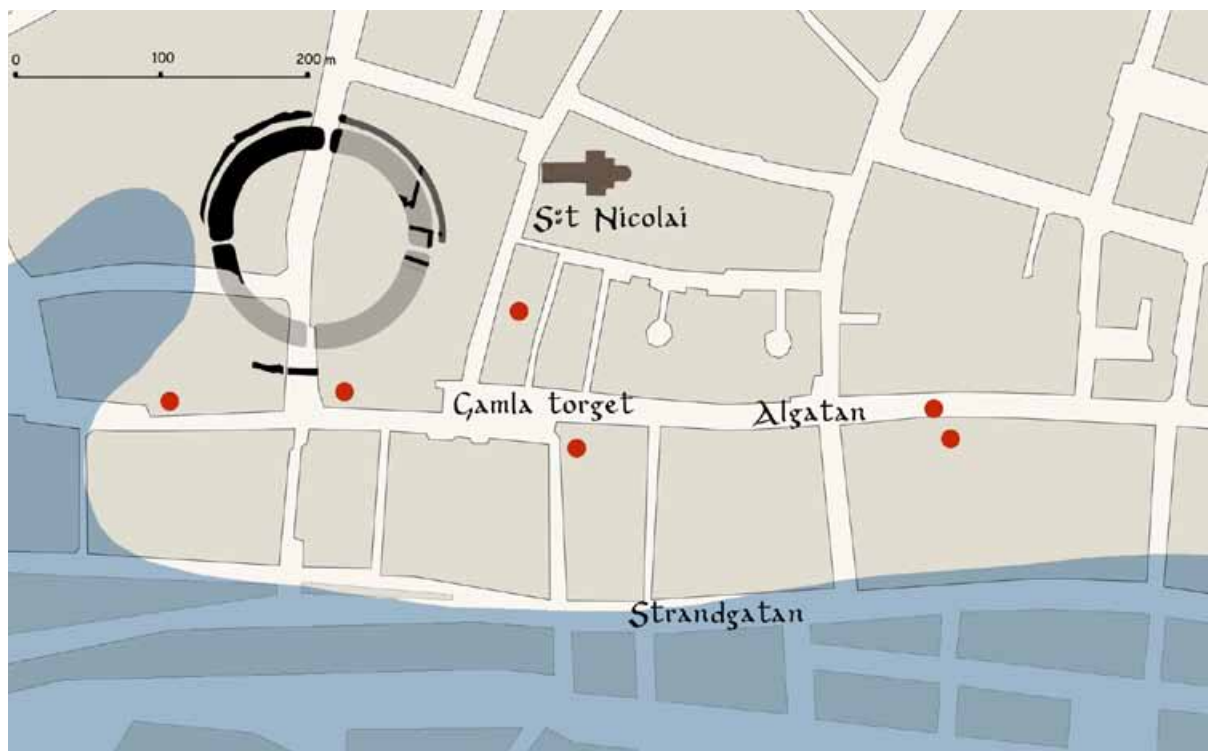
kard Holmberg under 1970-talet hade nämligen satt sina spår. Rikard framlade i sin doktorsavhandling för första gången spåren efter en trelleborg i Borgeby vid Löddeköpinge men han menade också att det borde ha funnits en liknande borg i staden Trelleborg. Denna teori passade väl till min senare uppställda kyrkotät-hetskarta. Med det speciella läge som trelleborgarna uppvisade i förhållande till centralbygderna var det nämligen två områden som i Skåne direkt passade in i bilden, Trelleborg och Borgeby vid Löddeköpinge.

Borgen i skånska Trelleborg

Grundandet av Trelleborg som stad måste gå tillbaka till åtminstone början av 1200-talet. Den medeltida stadskyrkan i tegel hade nämligen speciella valvkon-soler som kan dateras till denna tid. Vid undersökningen av den närliggande Maglarps kyrka har det visat sig att man vid tillverkningen av denna kyrkas äldsta del från ca 1200, dvs. absiden, använt sig av chamotte när man blandat samman tegelstenarnas lera. Man har helt enkelt haft tillgång till en stor mängd tegelkross som man magrat leran med. Eftersom chamotten endast finns i teglet till den äldsta byggnadsdelen i Maglarps kyrka visar detta att teglet måste ha tagits från ett större tegelbygge, troligtvis stadskyrkan i Trelleborg. Kyrkorna i de medeltida grannbyarna runt själva Trelleborg är också alla uppförda av tegel till skillnad från de andra kyrkorna på Söderslätt. Detta visar att en större byggnadshytta ca 1200 funnits i Trelleborg.

Bebyggelsen i Trelleborg sträcker sig emellertid bortom stadsgrundandet. Utmed den forna strandlin-jen har arkeologerna på ett långsmalt område i flera omgångar hittat spår av bebyggelse från vikingatiden. Här finns både rester efter s.k. kulturlager såväl som grophus. Inga långhus har påträffats varför bilden är otydlig om av vad som egentligen en gång i tiden ut-spelats på detta strandområde området. Kanske har det här funnits en säsongsmässig marknadsplats, kanske låg här en mera permanent bosättning.

Det var strax norr om detta strandområde och direkt väster om stadskyrkan som resterna efter den vikingatida ringborgen avtäcktes. Borgvallen och den utanför liggande torrgraven kunde följas utmed hela sin västra hälft medan smärre undersökningar i öster gav säkra belägg på vallens totala utsträckning. Tre

Karta över den vikingatida ringborgen i skånska Trelleborg. Svart markering visar säkert belagda delar av ringborgen. Röda punkter anger fynd av vikingatida bebyggelse. Notera att Östersjön för tusen år sedan gick upp betydligt högre än i dag.

av borgens fyra portöppningar kunde dokumenteras. Dessa låg i väster, norr och öster. Inne i själva borgen fanns medeltida lämningar men inga spår efter de för kung Haralds ringborgar så traditionella långhusen. Det ska också noteras att borgen i sin planform varit något utdragen i väst-östlig riktning, alltså inte helt så strikt geometriskt uppbyggd som t.ex. Trelleborg på Själland. Att cirkelformen har varit det man eftersträvat är dock höjt över alla tvivel.

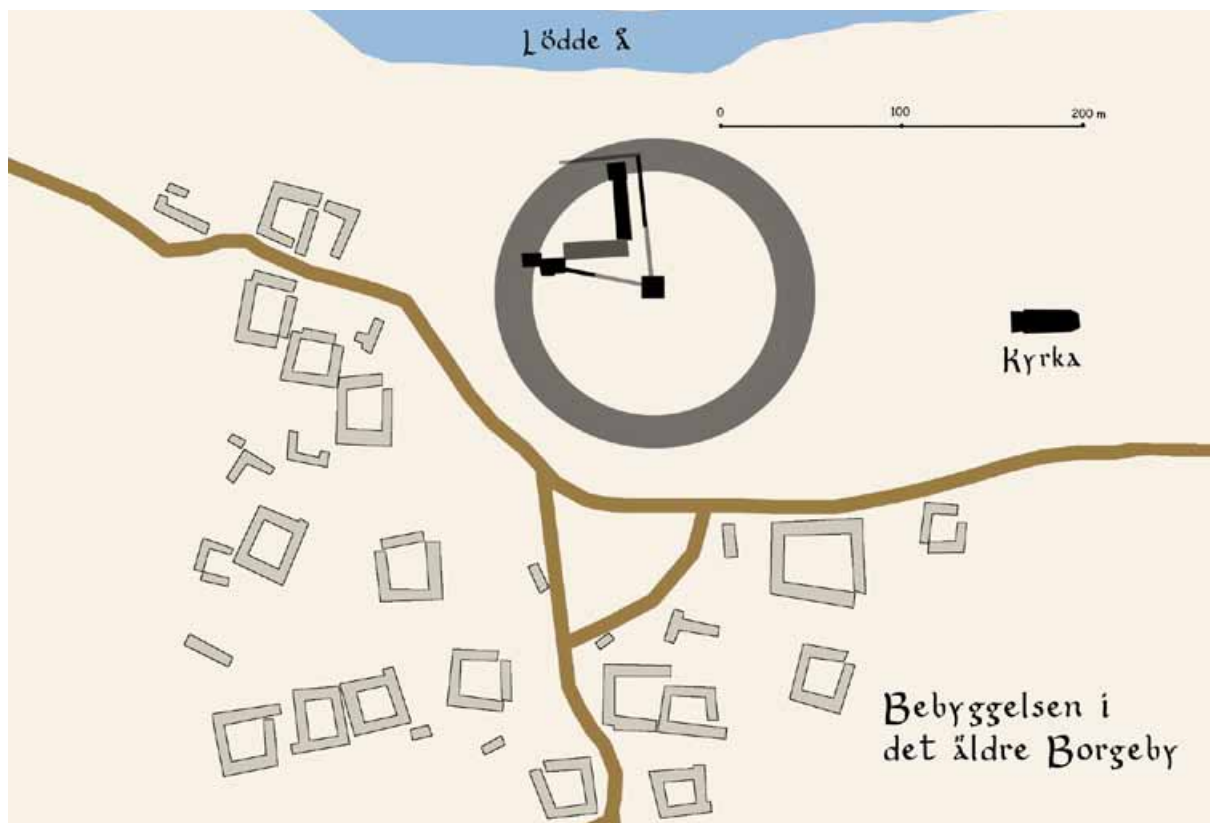

Den rekonstruerade västra borgporten.

På vissa partier kvarstod borgvallen till nästan en meters höjd. Arkeologerna kunde avslöja att borgen byggts upp under två olika tillfällen, troligtvis nära varandra i tid. Först har man anlagt en betydligt smalare och lägre vall än den senare befästningen. På krönet har det stått en palissad. Utsidan av vallen har täckts av liggande plankor vilka förankrats i ett grävt dike. Spåren efter de förmultnade plankorna i diket var mycket tydliga. De har lutat 60 grader vilket alltså också anger vallens lutning. Genom att täcka vallfronten med slåthuggna plankor hindrade man jord från att rasa ner men man gjorde det också svårare för en angripare att ta sig upp för lutningen.

När den första ringvallen stått klar utökade man denna genom att bredda och höja vallen. Nu byggdes en vertikal front, bestående av kluvna ekstockar vilka ställdes i en ränna. Bredden på denna uppgick till ca 80 cm. Strax utanför rännan fanns ytterligare en ränna med nedsatta, kluvna stockar. Dessa lutade 60 grader och har alltså fungerat som ett stöd mot den vertikala träväggen, antagligen för att hindra jordtrycket att pressa ut träväggen.

Något som är tämligen obegripligt är avsaknaden av stolpgrävda långhus inne på borggårdsområdet. Om man nu först byggt en cirkelrund försvarsvall och därefter kraftigt utvidgat denna måste det rimligtvis ha funnits hus tillhörande åtminstone den första borggetappen. Då spår efter dessa saknas kan förklaringen

Karta över Borgeby med den vikingatida ringborgen utmärkt. Medeltida byggnader är svartmarkerade. Bondgårdarnas placering är hämtade från en 1700-tals karta.

Ett sökschakt genom den utplöjda vikingatida försvarsvallen i Borgeby. Rester efter den forna vallen och vallgraven avtecknar sig i schaktkanterna.

eventuellet vara den att man har använt sig av hus på träsyll. Sådana lämnar knappast några spår efter sig. Tyvärr fanns inget trä bevarat varför en närmare datering av borgen inte har varit möjlig att göra. Ett antal C14-prover anger dock den sannolika åldern till runt åren 974-980. Det finns alltså egentligen inget som motsäger att vi här står inför en av kung Harald Blåtand ringborgar. Borgen måste i så fall ha uppförts i samband med hans erövring av Skåne.

Borgeby

Borgeby ligger på södra sidan av Lödde å. Åslänten bildar här en hög brant och sett från åfåran ligger platsen mycket dominant i terrängen. Väl synligt på andra sidan ån ligger det Löddeköpinge och den åker där den äldsta kristna kyrkogården påträffats. I dag domineras Borgeby helt av den medeltida slottsmiljön där porttornet med sidobyggnad går tillbaka till 1200-talet, borgkapellet och borgtornet till 1400-talet och huvudbyggnaden till mitten av 1500-talet. En större medeltida stenlänga i öster revs på 1800-talet. Redan på 1700-talet igenfylldes den djupa vallgrav som omgett denna medeltida anläggning. Utanför vallgraven har utmed borgens västra sida en hålväg lett ner till ån. Det kan således misstänkas att det i borgens skugga sedan urgammal tid funnits ett färjeställe över den breda och djupa ån.

Redan i sin doktorsavhandling året 1977 framkastade Rikard Holmberg teorin om en "trelleborg"

Porthuset till det medeltida Borgeby. I gaveln till höger finns spår efter en hög försvarsmur.

vid Borgeby. Själv fick jag som ledamot i Borgeby-stiftelsen under många år själv anledning att diskutera denna teori och arkeologiskt också söka Borgebys rötter tillsammans med stiftelseordföranden och arkeologen Anders W. Mårtensson. Utgrävningar genomfördes också på och utanför borggårdsplatån i syfte att påvisa borgens äldsta faser och nytt, spännande material grävdes fram. Anders stora och djupa kunskaper, som han förvärvat som ansvarig för Lundaarkeologin under många år, kom väl till pass.

Den första utgrävningen år 1984 visade att själva borgplatån täcktes av tjocka kulturlager och att borgens historia hade sina rötter bortom 1200-talet. Grunden till en numera riven försvarsmur i tegel på en meters bredd visar att muren en gång löpt från porthuset ut till ett stort stentorn i den medeltida borgens sydöstra hörn. Grunden för detta torn hade påträffats redan under 1960-talet vid ledningsgrävningar. En enorm stenpackning ska då ha försvårat grävningsarbetet. Tyvärr var inga arkeologer på plats den gången men tornläget är känt. Tegelmuren mellan det försvunna tornet och porthuset har varit närmare elva meter hög, att döma efter de avhuggna tegelstenar som fortfarande är synliga i porthusets östra vägg. Under en senare utgrävning kunde grunden till denna mur, märkligt nog placerad mitt i den medeltida vallgraven, följas från det rivna stentornet mot ravinkanten i norr. Marksonderingar visade också att muren löpt utmed ravinkanten i norr.

År 1993 initierade stiftelsen en utgrävning på den plats där den forna östra medeltidslängan stått. I kulturlagren under denna hittades rester efter en guldsmedsverkstad. Verkstaden verkar ha använts under slutet av 900-talet. Smyckena som tillverkats på platsen har varit av en mycket exklusiv sort och i en stil som endast använts av stormännen, troligtvis de som stod Harald Blåtand nära. Trots att en ytterst liten yta undersöktes finns alltså säkra belägg på att Borgeby under slutet av 900-talet varit en mycket betydande plats.

Resterna efter den utplöjda ringvall som Rikard Holmberg upptäckte har endast bevarats i sin sydöstra fjärdedel. Resterande vallpartier har tyvärr blivit bortschaktade när den medeltida och eftermedeltida borgen kom till. År 1998 skar man med ett långt sökschakt genom den kvarvarande vallen. På detta sätt kunde vallens historia tydligt avläsas i schaktväggarnas olika lagerbildningar. En första vall har varit relativt smal och den har haft en framförliggande torrgrav. Efter en tid har vallen byggts på med jordmassor som hämtats från en betydligt bredare och djupare torrgrav. De två etapperna i borgens äldsta historia stämmer således väl med den bild som man har från Trelleborg vid Skånes sydkust. Till skillnad från Trelleborg har Borgeby dock fortsatt att användas som borg efter Harald Blåtands tid. Fundamentet till det minst elva meter höga stentornet är nämligen placerat mitt i cirkelborgen. Författaren har rekonstruerat detta torn som ett kvadratisk stentorn. Det var troligtvis efter det att borgen

angripits av svenskarna år 1452 som tornet rivits men dess kvadrar återanvändes i de efter attacken uppförda byggnaderna. Bl.a. finns bevarat en hörnkvader med ett uthugget manshuvud i en stil som mycket väl kan placeras i sent 1000-tal - tidigt 1100-tal.

Skulptur på återanvänd kvadersten från det troliga centraltornet i Borgeby.